

عدالت، استقلال و معنویت؛ سه گانه اهداف سیاست اسلامی در حکمرانی قرآنی آیت الله خامنه‌ای (دام‌ظله)

علی مرادی بهمنی^۱

چکیده

در جهان معاصر، نظام‌های سیاسی با چالش‌هایی همچون نابرابری‌های اجتماعی، وابستگی به قدرت‌های استکباری و بحران معنویت روبه‌رو هستند. در این میان، اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای (دام‌ظله) با تکیه بر قرآن کریم، سه هدف کلیدی عدالت، استقلال و معنویت را به‌عنوان پایه‌های حکمرانی اسلامی مطرح می‌کند. هدف این مقاله، تحلیل قرائت قرآن‌محور آیت‌الله خامنه‌ای (دام‌ظله) از سه گانه عدالت، استقلال و معنویت به‌عنوان اهداف سیاست اسلامی و تبیین تعامل این مفاهیم در چارچوب حکمرانی مبتنی بر شریعت است. این پژوهش با رویکرد کیفی و استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی انجام شده است. داده‌ها از طریق بررسی بیانات و تفسیرهای قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای (دام‌ظله) گردآوری شدند. تحلیل داده‌ها با تحلیل مضامین در سه سطح مضامین پایه، مضامین سازمان‌دهنده و مضامین فراگیر صورت گرفت. یافته‌ها پژوهش نشان می‌دهد که عدالت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، فراتر از توزیع منابع، به معنای «ایجاد توازن در تمام سطوح فردی و اجتماعی» است. استقلال به‌مثابه «نفی هرگونه سلطه‌پذیری» و تکیه بر توانمندی‌های داخلی تعریف می‌شود. معنویت، جوهره حکمرانی اسلامی است که سیاست را به «عبادت جمعی» تبدیل می‌کند و با مفاهیمی مانند «جهاد مدیریتی» و «تقوای سیاسی» تجلی می‌یابد. این سه هدف در تعاملی دیالکتیکی، الگویی یکپارچه می‌سازند: جامعه عادلانه، زمینه‌ساز استقلال است و استقلال، بدون معنویت به انحراف می‌گراید.

واژگان کلیدی: عدالت، استقلال، معنویت، حکمرانی قرآنی، آیت‌الله خامنه‌ای (دام‌ظله).

مقدمه

در جهان کنونی که نظام‌های سیاسی با بحران‌های چندوجهی نابرابری اجتماعی، وابستگی به قدرت‌های استعماری نوین و فرسایش ارزش‌های اخلاقی روبه‌رو هستند، بازخوانی اهداف سیاست اسلامی بر مبنای منابع اصیل دینی، نه تنها ضرورتی علمی که نیازی حیاتی برای جوامع مسلمان محسوب می‌شود. در این میان، اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای (دام‌ظله) به عنوان نظریه‌پردازی برجسته در گفتمان حکمرانی اسلامی، با تکیه بر قرآن کریم، سه هدف کلیدی عدالت، استقلال و معنویت را به مثابه ستون‌های تمدن‌ساز اسلامی مطرح می‌کند. این سه گانه، در تقابلی آگاهانه با پارادایم‌های مسلط غربی - که سیاست را به عرصه‌ای مادی‌گرا و قدرت‌محور تقلیل می‌دهند - الگویی بدیل ارائه می‌کند که در آن، حکمرانی نه ابزاری برای سلطه که مسیری برای تقرب به خداوند و تحقق اراده الهی در زمین است.

سیاست اسلامی در قرن بیست و یکم، با دو چالش بنیادین مواجه است: از یک سو، هژمونی نظام‌های سکولار که با شعارهایی مانند «دموکراسی» و «حقوق بشر»، استثمار جهانی را تداوم می‌بخشند و از سوی دیگر، بحران هویت در جوامع اسلامی که نتیجه دوری از مبانی قرآنی است. در این شرایط، سه گانه عدالت، استقلال و معنویت - که در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای ریشه در تفسیر نظام‌مند از قرآن دارد - پاسخی جامع به این چالش‌هاست.

عدالت، به عنوان محور توازن اجتماعی، تنها به توزیع عادلانه ثروت محدود نمی‌شود، بلکه «برپایی قسط» (حدید: ۲۵) در تمام سطوح حیات فردی و جمعی را هدف می‌گیرد. استقلال، با تأکید بر «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (نساء: ۱۴۱)، به معنای نفی هرگونه سلطه‌پذیری و تکیه بر توانمندی‌های داخلی است. معنویت، جوهره سیاست اسلامی است که آن را از «قدرت‌طلبی صرف» به «عبادتی جمعی» ارتقا می‌دهد. این سه هدف، در تعاملی دیالکتیکی، الگویی یکپارچه از حکمرانی را شکل می‌دهند که فقدان هر یک، نظام سیاسی را به انحراف می‌کشاند.

حکمرانی قرآنی در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای، نه بازتولید مفاهیم کهن که اجتهادی پویا در تطبیق اصول شریعت با نیازهای عصر حاضر است. ایشان با استناد به آیاتی مانند «إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ» (انعام: ۵۷)، حاکمیت را منحصرأ از آن خداوند می‌دانند و «ولایت‌فقیه» را به عنوان نهادی برای تحقق این حاکمیت الهی در عصر غیبت تعریف می‌کنند. در این چارچوب، حکمرانی قرآنی سه ویژگی بنیادین دارد: ۱. الهی بودن اهداف: عدالت، استقلال و معنویت، نه آرمان‌هایی زمینی که تجلی اراده الهی در اداره جامعه هستند. ۲. مردمی بودن روش‌ها: مشارکت امت در قالب نهادهای اسلامی مانند مجلس خبرگان، ضامن مشروعیت نظام است. ۳. مقاومت در برابر استکبار: الگویی که در سیاست خارجی جمهوری اسلامی، در قالب «اقتصاد مقاومتی» و «دیپلماسی عزت، حکمت و مصلحت» متجلی شده است.

سیاست اسلامی در این پژوهش، به مثابه «تنسيق امور جامعه بر اساس احکام الهی با هدف تحقق توحید در عرصه فردی و اجتماعی» (شاهدی، ۱۳۸۳: ۳۲۹) تعریف می‌شود. این تعریف، با استناد به آیه ۲۵ سوره حدید - «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ» - نشان می‌دهد که هدف نسیه پیامبران و به تبع آن، حکومت اسلامی، استقرار «قسط» (عدالت همه‌جانبه) است. در این راستا، سیاست اسلامی نمی‌تواند به یکی از اهداف سه گانه محدود شود؛ بلکه عدالت بدون استقلال به وابستگی می‌انجامد، استقلال بدون معنویت به استبداد تبدیل می‌شود و معنویت بدون عدالت، تهی از عینیت اجتماعی است.

در جهان چندقطبی امروز که گفتمان‌های مسلطی چون لیبرالیسم و سکولاریسم، سیاست را به عرصه‌ای مادی و قدرت‌محور تقلیل داده‌اند، تبیین اهداف سه گانه سیاست اسلامی - عدالت، استقلال و معنویت - به رویکردی اجتهادی و قرآن‌بنیان نیاز دارد.

بر این اساس، سؤال اصلی این پژوهش چنین مطرح می‌شود که جایگاه سه‌گانه عدالت، استقلال و معنویت در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای چگونه تعریف می‌شود؟ و این سه هدف، چه تعاملی با یکدیگر دارند تا الگویی یکپارچه برای حکمرانی قرآنی ارائه دهند؟

این پژوهش با تمرکز بر اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای و با روش تحلیل محتوای کیفی، در پی پاسخ به این پرسش‌هاست تا نشان دهد چگونه سیاست اسلامی می‌تواند با تکیه بر قرآن، پاسخی الهی-انسانی به بحران‌های حکمرانی معاصر باشد. پژوهش‌های متعددی درباره اندیشه‌های حکمرانی اسلامی آیت‌الله خامنه‌ای انجام شده و هر یک از زوایای مختلفی به موضوع پرداختند که در جدول زیر چند نمونه بیان می‌شود.

جدول شماره (۱): پیشینه پژوهش

عنوان پژوهش	سال	نویسنده / نویسندگان	روش پژوهش	نتایج پژوهش
عدالت در اندیشه سیاسی اسلام: مفهوم‌شناسی و راهبردها	۱۳۹۳	فوزی	تفسیری-تحلیلی	اگر ذی‌حقان را در عرصه سیاسی مردم و حکومت بدانیم در آن صورت، باید گفت اعطای حقوق متقابل سیاسی مردم و حکومت زمینه‌ساز تحقق عدالت سیاسی خواهد بود.
تقویت حکومت اسلامی بر اساس مؤلفه‌های قرآنی در اندیشه سیاسی آیه‌الله خامنه‌ای	۱۳۹۸	محمدی	توصیفی-تحلیلی	برای تقویت حکومت اسلامی، باید به فرهنگ و مدیریت جهادی و مؤلفه‌های آن توجه شود. فرهنگ جهادی در مؤلفه‌های خدامحوری، ولایت‌پذیری و اخلاق‌مداری تبلور می‌یابد؛ چنان‌که مدیریت جهادی با مؤلفه‌های دشمن‌شناسی، تعاون، خدمت‌گزاری، خستگی‌ناپذیری و سرعت عمل تحقق می‌یابد.
حکومت اسلامی، اخلاق و معنویت با نگاهی به بیانیه گام دوم	۱۴۰۰	کنگرانی و فراهانی و سبحانی	روش کیفی و مطالعات اسناد	حاکمیت دینی نمی‌تواند رویکردی بی‌طرفانه و خنثی نسبت به اصول و ارزش‌های اخلاقی داشته باشد و از این‌رو تلاش می‌کند تا حد امکان جامعه اخلاقی و معنوی‌تر گردد.
مبانی نظری و شاخص‌های «جامعه اسلامی» در اندیشه سیاسی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)	۱۴۰۰	باقری دولت‌آبادی و کمالی زاده	تحلیل کیفی، رهیافت تفسیری	مبانی هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و انسان‌شناسی اسلامی تأثیر تعیین‌کننده‌ای بر تلقی ایشان از جامعه اسلامی دارد.
استخراج مبانی حکمرانی قرآنی با محوریت رویکرد جدید تفسیر سوره جمعه در اندیشه حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای	۱۴۰۲	سهرابی	توصیفی-تحلیلی	نگرش سیاسی و اجتماعی معظم‌له در تفسیر مراد از آیات سوره مبارکه جمعه بر اساس روش تفسیری جدید حاوی برخی قضایا و احکام می‌باشد که می‌توانند زمینه استنباط اصول و مبانی حکمرانی قرآنی را فراهم کند.
احکام و قضایای حکمرانی در دیدگاه تفسیری حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) بر اساس تفسیر سوره منافقون	۱۴۰۲	علیدوست ابرقویی	توصیفی-تحلیلی	مقاله پیش رو مدعی است رهبری با «رویکرد حکمرانی»، احکام و قضایای مختلفی را اصطیاد کرده و با تدبر سپس تطبیق، این تعالیم را به متنی کاربردی و عملیاتی در عرصه زندگی جامعه اسلامی تبدیل نموده است.
جایگاه «استقلال گرای» در «گفتمان انقلاب اسلامی» و تأثیر آن بر خرده گفتمان «اقتصاد مقاومتی»	۱۴۰۳	عابدی گناباد و همکاران	تحلیل گفتمان	استقلال‌گرایی نقش مهمی بر خرده گفتمان اقتصاد مقاومتی و سیاست‌های آن از جمله «حمایت از تولید ملی و مصرف کالای داخلی»، «مدیریت مصرف و اصلاح الگوی آن»، «مردمی کردن اقتصاد»، «کاهش وابستگی به نفت» و «اقتصاد دانش‌بنیان» دارد.

مطالعات پیشین عمدتاً مفاهیم عدالت، استقلال و معنویت را در حکمرانی اسلامی به صورت تک بعدی بررسی کرده اند، اما تحلیل تعامل نظام مند این سه در چارچوب اندیشه قرآنی آیت الله خامنه ای، به عنوان الگویی عملیاتی، مغفول مانده است. این پژوهش با پر کردن این خلأ، به بازخوانی یکپارچه این مفاهیم در قالب پروژه حکمرانی دینی می پردازد؛ بنابراین نوآوری این مقاله، ارائه مدلی قرآنی برای حکمرانی اسلامی مبتنی بر سه گانه عدالت، استقلال و معنویت در اندیشه آیت الله خامنه ای با روشی ترکیبی از تحلیل محتوا کیفی و تحلیل مضامین است.

چارچوب نظری پژوهش؛ مبانی قرآنی سه گانه حکمرانی اسلامی

چارچوب نظری این پژوهش بر پایه سه مفهوم کلیدی عدالت، استقلال و معنویت استوار است که به عنوان محورهای اساسی در تحلیل پدیده های اجتماعی و انسانی عمل می کنند. عدالت به مثابه بنیادی برای تنظیم روابط انسانی و توزیع عادلانه فرصت ها و منابع، تضمین کننده تعادل ساختاری در سطوح فردی و جمعی است (افروغ، ۱۳۹۰). استقلال، با تأکید بر خودمختاری فردی و حاکمیت جمعی، چارچوبی برای شناسایی حق انتخاب، مسئولیت پذیری و رهایی از وابستگی های تحمیلی فراهم می کند (خدابخشی، ۱۳۹۹). در کنار این دو، معنویت به مثابه جست و جوی معنا، اتصال به ارزش های فرامادی و تقویت وجدان اخلاقی، عمق بخش به کنش ها و روابط انسانی است (شاکرنژاد، ۱۴۰۲: ۳۵). این سه گانه در تعاملی پویا، نه تنها سازوکارهای نظم اجتماعی را بازتعریف می کند، بلکه مسیرهای نوینی برای مواجهه با چالش های پیچیده جوامع معاصر، از جمله نابرابری، از خودبیگانگی و بحران هویت، پیشروی پژوهشگران می گذارد.

۱- عدالت؛ سنگ بنای حکمرانی قرآنی در اندیشه آیت الله خامنه ای:

در قرآن، عدالت نه تنها وظیفه حاکم، بلکه هدف نهایی برپایی حکومت است: «اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى» (مائده: ۸). عدالت کنید که آن به پرهیزکاری نزدیک تر است. این آیه نشان می دهد که عدالت، راه رسیدن به تقوا و رضای الهی است. آیت الله خامنه ای در تفسیر خود از عدالت، آن را فراتر از توزیع منابع دانسته و آن را به معنای برقراری توازن در مناسبات قدرت، فرهنگ، قضا و اقتصاد معرفی می کند (قهرمان و طیبی، ۱۴۰۳: ۱۸۶).

الف) قرائت انقلابی از عدالت در اندیشه آیت الله خامنه ای: آیت الله خامنه ای در تحلیل خود از نظام های سرمایه داری و سوسیالیستی، با استناد به آیه «لَيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ» (حدید: ۲۵)، نظام های غربی را به دلیل ایجاد شکاف طبقاتی و استثمار انسان توسط انسان نقد می کند (به نقل از واعظی، ۱۳۹۰). رهبر معظم انقلاب، اقتصاد مقاومتی را الگویی مبتنی بر «قسط قرآنی» می داند که دو محور اصلی دارد: یکی تولید داخلی یعنی خوداتکایی اقتصادی با تکیه بر ظرفیت های داخلی و کاهش وابستگی به نفت. دیگری حمایت از محرومان یعنی اجرای سیاست های تعدیل ثروت برای جلوگیری از انباشت سرمایه در دست گروه های خاص. ایشان در بیانی تاریخی تأکید می کنند که اقتصاد مقاومتی یعنی اقتصادی که در آن مردم احساس کنند عدالت برقرار است (به نقل از حسینی زاده، ۱۴۰۲: ۲۷۴).

در منظومه فکری اسلام، جامعه الهی جامعه ای است که «استقرار عدالت در آن باشد، توحید باشد، معنویت باشد. این ها اهداف هستند» (خامنه ای، ۱۳۹۰/۴/۱۳). البته این اهداف برای رسیدن به هدف بالاتر «انسان سازی» و این نیز برای رسیدن به هدف نهایی «قرب الهی» است. «هدف نهایی، تعالی و تکامل و قرب الهی است. هدف پایین تر از آن، انسان سازی است» (خامنه ای، ۱۳۹۰/۴/۱۳).

در مقابل، راز رسیدن انقلاب اسلامی به اهداف خود اجرای «عدالت» است؛ هرچند «ما نتوانستیم عدالت اجتماعی را به طور کامل در این کشور به وجود بیاوریم، اما خیلی از راه را جلو آمديم» (خامنه ای، ۱۳۹۳/۱۰/۱۷). انقلاب اسلامی وقتی از «عدالت» سخن می گوید، «یعنی باید شما برای خدا و اجر الهی دنبال عدالت باشید» (خامنه ای، ۱۳۸۴/۶/۸). ضرورت این سخن آنگاه

دوچندان می‌شود که اساساً خود «این انقلاب، ترکیبی از عدالت‌خواهی و آزادی‌خواهی و مردم‌سالاری و معنویت و اخلاق است» (خامنه‌ای، ۱۳۸۱/۳/۱۴).

ب) مصادیق عملی عدالت در حکمرانی قرآنی:

۱. سیاست‌های تعدیل ثروت: یکی طرح مسکن مهر: این طرح با هدف تأمین مسکن برای اقشار کم‌درآمد و کاهش شکاف طبقاتی اجرا شد. هرچند با چالش‌هایی همراه بود. دیگری یارانه معیشتی: توزیع یارانه نقدی به ۷۰ میلیون نفر از سال ۱۳۸۹، هرچند نقدهایی به اثرگذاری آن وارد است، اما به‌عنوان ابزاری برای حمایت از قشرهای آسیب‌پذیر طراحی شد.

۲. «جهاد اقتصادی»: آیت‌الله خامنه‌ای در دهه ۱۳۹۰، با اعلام شعار «جهاد اقتصادی»، بر لزوم مبارزه با فساد اقتصادی و تقویت تولید ملی تأکید کردند. ایشان در خطبه‌های نماز جمعه تهران تصریح نمودند: «جهاد اقتصادی یعنی همه باید در میدان باشند؛ از کارگر تا مدیر، با روحیه جهادی کار کنند» (خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۱/۱). این گفتمان، الهام‌بخش برنامه‌هایی مانند «رونق تولید» و «جهش تولید» در سال‌های اخیر شد.

در مجموع عدالت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، نه یک شعار که الگوی عملیاتی مبتنی بر قرآن است. هرچند اجرای کامل این الگو با موانعی مانند تحریم‌ها و فساد اداری روبه‌روست، اما نفس گفتمان‌سازی حول «اقتصاد مقاومتی» و «جهاد اقتصادی»، نشان‌دهنده عزم نظام برای تحقق عدالت قرآنی است.

۲- استقلال؛ مقاومت در برابر استکبار جهانی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای:

اصل استقلال، ریشه در اصل نفی سبیل دارد: «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (نساء: ۱۴۱)؛ و خدا هرگز هیچ راه سلطه‌ای به سود کافران بر ضد مؤمنان قرار نداده است. بر این اساس، سلطه‌پذیری از قدرت‌های بیگانه با آموزه‌های دینی ناسازگار است. آیت‌الله خامنه‌ای، استقلال را نه صرفاً سیاسی، بلکه فرهنگی، اقتصادی و علمی می‌داند و تکیه بر ظرفیت‌های درون‌زا را راه تحقق این استقلال می‌داند (خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۳/۲۴).

الف) استقلال در قرآن و گفتمان آیت‌الله خامنه‌ای:

۱. مفهوم استقلال در اندیشه رهبری و تمایز آن از خودکفایی صرف: استقلال در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای فراتر از خودکفایی اقتصادی، به معنای «حفظ حاکمیت الهی و نفی هرگونه سلطه‌پذیری» است. ایشان با استناد به آیه «وَلَا تَرْكُونُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا» (هود: ۱۱۳)، تأکید می‌کنند که استقلال، رکنی الهی است و خودکفایی تنها ابزاری برای تحقق آن محسوب می‌شود (خامنه‌ای، ۱۴۰۰/۱۱/۱۰).

۲. مفهوم «عزت اسلامی» در مقابل ذلت و وابستگی: رهبری با تکیه بر آیه «وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ» (منافقون: ۸)، عزت را منحصرأ از آن خدا، پیامبر و مؤمنان می‌دانند و وابستگی به قدرت‌های خارجی را «ذلت» می‌خوانند: «ملتی که وابسته باشد، عزت ندارد» (خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۲/۲۲).

«معنی استقلال چیست؟ برای یک ملت، استقلال چه مفهوم و چه ارزشی دارد؟ استقلال، یعنی این که یک ملت بتواند بر سرنوشت خود مسلط باشد؛ بیگانگان دست دراز نکنند و سرنوشت او را خائنه و مغرضانه رقم نزنند. این معنای استقلال است. اگر از ملتی استقلال او گرفته شد؛ یعنی اگر بیگانگان - که یقیناً دلسوز او نیستند - بر سرنوشت او مسلط شدند، دو چیز را از دست می‌دهد: اول، عزت نفس خود را، افتخارات خود را، احساس هویت خود را؛ دوم، منافع خود را... آنچه برای او کمترین اهمیتی ندارد، منافع آن ملتی است که استقلال خود را از دست داده است» (خامنه‌ای، ۱۳۷۹/۷/۱۴).

۳. نقد نظام سلطه‌گر و دفاع از چندجانبه‌گرایی: ایشان جهانی‌سازی غرب‌محور را «ابزار نوین استعمار» می‌دانند و با استناد به آیه «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا» (حجرات: ۱۳)، بر همکاری چندجانبه مبتنی بر احترام متقابل تأکید می‌کنند.

۴. نقش استقلال در مقابله با سلطه‌پذیری و حفظ هویت اسلامی: استقلال در گفتمان ایشان، ضامن حفظ هویت اسلامی در برابر «تهاجم فرهنگی» غرب است. «اگر استقلال فرهنگی نداشته باشیم، جوانان ما غرب‌زده می‌شوند» (خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۹/۱۵). «[می‌خواهند] باور به استقلال را عوض کنند... می‌گویند امروز دیگر استقلال کشورها مطرح نیست؛ یعنی چه؟ یعنی در نقشه جغرافیای جهانی یک قدرتی وجود دارد، آن قدرت تصمیم می‌گیرد و همه عمل می‌کنند - مثل حرارت مرکزی - یک جایی یک چیزی تولید می‌کند، بقیه مصرف می‌کنند. این را دارند ترویج می‌کنند...» (خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۱۲/۲۰).

ب) راهبردهای عملی:

۱. خودکفایی در علوم هسته‌ای، دفاعی و فناوری: پیشرفت‌های هسته‌ای ایران با وجود تحریم‌ها، نمونه‌ای از استقلال علمی است. رهبری این موفقیت‌ها را «نشانه عزت اسلامی» می‌دانند (خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۲/۲۲). توسعه موشکی و پهپادی، مبتنی بر آیه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» (انفال: ۶۰).

۲. دیپلماسی فعال در سازمان‌های بین‌المللی غیرغربی: مثل عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای به‌عنوان الگویی از همکاری‌های چندجانبه غیرغربی. یا تقویت روابط با کشورهای مقاومت (مانند عراق، یمن) بر اساس اصل قرآنی «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا» (آل عمران: ۱۰۳).

در مجموع استقلال در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، نه یک گزینه سیاسی که فریضه‌ای دینی است. ایشان با الهام از قرآن، استقلال را «حق طبیعی امت اسلامی» می‌دانند که تحقق آن، مستلزم مقاومت در برابر نظام سلطه و تقویت همکاری‌های چندجانبه مبتنی بر عزت است.

۳- معنویت؛ روح حاکم بر سیاست اسلامی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای

معنویت در قرآن به‌عنوان فلسفه وجودی انسان مطرح است: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (ذاریات: ۵۶)؛ و جن و انس را جز برای اینکه مرا بپرستند نیافریدیم. عبادت در این آیه، صرفاً نماز و روزه نیست، بلکه هرگونه فعالیت است که در مسیر قرب الهی و با نیت خالصانه انجام شود. رهبری بر این نکته تأکید دارند که سیاست اسلامی باید ابزار تقرب الهی باشد، نه وسیله تسلط‌طلبی یا انباشت قدرت.

الف) معنویت به‌مثابه جوهره حکمرانی: ۱. تعریف معنویت در سیاست اسلامی و تفاوت آن با عرفان فردی: معنویت در گفتمان سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای، نه عرفان منفعلانه که عبادتی جمعی است که سیاست را به عرصه تقرب به خداوند تبدیل می‌کند. ایشان با استناد به آیه «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (ذاریات: ۵۶)، تأکید می‌کنند که حکومت اسلامی، عبادتی است که در صحنه اجتماع تحقق می‌یابد (به نقل از محمدی و نادری، ۱۳۹۷: ۶۵). این نگاه، در تقابل با عرفان فردی رایج در برخی مکاتب صوفیانه قرار دارد که سیاست را ناسازگار با سلوک معنوی می‌دانند.

۲. تفاوت «اخلاق سیاسی» و «معنویت سیاسی» در اسلام: اخلاق سیاسی یعنی رعایت انصاف، صداقت و عدالت در تصمیم‌گیری‌ها و معنویت سیاسی یعنی تبدیل سیاست به «عبادت» با نیت خالص برای رضای خدا. به گفته رهبری، اخلاق بدون معنویت، مانند درختی بی‌ریشه است که با اولین تندباد می‌شکند (خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۵/۱۶).

۳. تأثیر معنویت بر شفافیت، پاسخگویی و مبارزه با فساد: معنویت به‌عنوان «ضد فساد درونی» عمل می‌کند. آیت‌الله خامنه‌ای با استناد به حدیث «إِلَیْمَانُ عَرِیَانٌ وَلِبَاسُهُ التَّقْوَىٰ» (بحارالانوار، ج ۶۷: ۲۹۶)، فساد اداری را ناشی از ضعف ایمان می‌دانند.

۴. نقش معنویت در تحقق عدالت و استقلال: معنویت، عدالت را از «توزیع منابع» به «ایمان به اجر الهی» ارتقا می‌دهد. استقلال بدون معنویت، به قدرت‌طلبی مبدل می‌شود.

۵. تأکید رهبری بر معنویت به عنوان عامل پایداری نظام اسلامی: معنویت در نگاه ایشان، عامل مقاومت در برابر فشارهای خارجی است.

ب) مصادیق عملی معنویت در حکمرانی: ۱. تأکید رهبری بر «کار جهادی» و نیت خالص در خدمت‌رسانی: «کار جهادی» در بیانات ایشان به معنای تلاشی است که با «نیت الهی» و «روحیه ایثار» همراه باشد. ایشان در دیدار با بسیجیان می‌گویند که جهاد یعنی کاری که برای خدا انجام می‌دهید، نه برای نام و نشان (به نقل از مهدی پور، ۱۴۰۱: ۸۰). برنامه‌هایی مانند «پوش کمک‌های مؤمنانه» در دوران کرونا، نمونه‌ای از تجلی این گفتمان است.

۲. نهادهای معنوی - سیاسی مانند «شورای نگهبان» و نقش آن در حفظ حریم شریعت: شورای نگهبان با مسئولیت تطبیق قوانین با شرع و قانون اساسی، نماد تلفیق معنویت و سیاست است. رهبری این نهاد را «قلب نظام» می‌نامند که ضامن حفظ هویت اسلامی حکومت است (خامنه‌ای، ۱۳۸۶/۴/۲۰). نظارت استصوابی این شورا، بر اساس آیه «وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ» (شورا: ۳۸)، مشروط به رعایت موازین دینی است.

در مجموع معنویت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، روح حاکم بر سیاست اسلامی است که آن را از سطح مدیریت مادی به عرصه عبودیت ارتقا می‌دهد. این مفهوم، نه تنها تضمین‌کننده سلامت نظام سیاسی است، بلکه عاملی کلیدی برای پایداری در برابر چالش‌های داخلی و خارجی محسوب می‌شود.

تعامل سه‌گانه عدالت، استقلال و معنویت در حکمرانی قرآنی مبتنی بر اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای

۱- نظریه یکپارچه حکمرانی قرآنی: در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، سه‌گانه عدالت، استقلال و معنویت نه اهدافی موازی، بلکه حلقه‌های به هم پیوسته یک زنجیره الهی هستند که فقدان هر یک، نظام سیاسی را از مسیر قرآن خارج می‌کند. معنویت با تبدیل سیاست به «عبادت»، عدالت و استقلال را از ابزارهای دنیوی به فریضه‌های الهی ارتقا می‌دهد. ایشان با استناد به آیه «وَأَبْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ» (قصص: ۷۷)، تأکید می‌کنند که هدف از استقلال و عدالت، تقرب به خداست، نه انباشت قدرت (به نقل از مهدیان، ۱۳۹۹).

مثلاً استقلال بدون معنویت به انزوای بین‌المللی می‌انجامد: اگر کشوری مانند کره شمالی تنها بر خودکفایی نظامی تکیه کند، اما فاقد معنویت باشد، به حکومتی خودکامه تبدیل می‌شود که مشروعیت داخلی و بین‌المللی ندارد. یا عدالت بدون استقلال به وابستگی به نهادهای مالی جهانی می‌انجامد: برنامه‌های تعدیل ساختاری صندوق بین‌المللی پول که با شعار عدالت اجرا می‌شوند، به دلیل وابستگی به غرب، به افزایش شکاف طبقاتی می‌انجامد (Stiglitz, 2002).

۲- تحلیل موردی: سیاست‌های انرژی هسته‌ای ایران: این سیاست‌ها، نمونه‌ای عینی از تعامل سه‌گانه عدالت، استقلال و معنویت است:

الف) استقلال (فناوری داخلی): دستیابی به چرخه کامل سوخت هسته‌ای، نماد خوداتکایی علمی و نفی سلطه‌پذیری است. رهبری این موفقیت را «عزت اسلامی» می‌خواند (خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۲/۲۲).

ب) عدالت (حق برخورداری از پیشرفت): طبق آیه «قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (زمر: ۹)، حق دسترسی به فناوری‌های صلح‌آمیز، بخشی از عدالت علمی است.

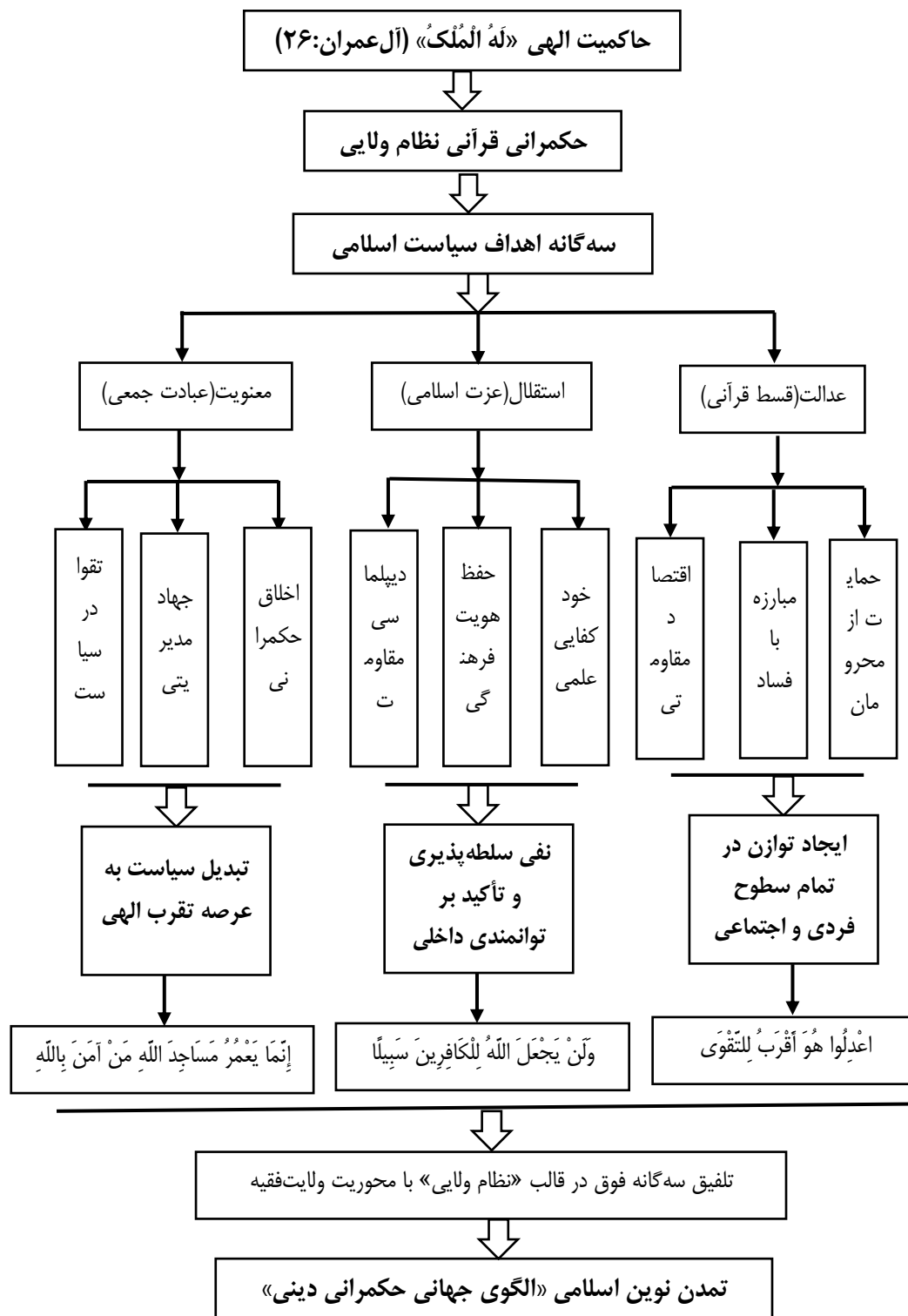
ج) معنویت (پایداری در راه حق): مقاومت در برابر فشارهای غرب، با الهام از آیه «وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا» (آل عمران: ۱۳۹)، نشانه‌ای از پابندی به ارزش‌های الهی است.

۳- **نمودهای عملی در سیاست‌گذاری:** سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، الگویی جامع از تعامل این سه‌گانه است: الف) استقلال اقتصادی: کاهش وابستگی به نفت، توسعه بازارهای داخلی و مبارزه با قاچاق کالا. ب) عدالت توزیعی: اجرای طرح‌های حمایت از تولیدکنندگان خرد و توزیع یارانه‌های هدفمند. ج) پشتوانه‌های معنوی: تأکید رهبری بر «کار جهادی» و «اخلاق اقتصادی» به‌عنوان اساس این برنامه. ایشان می‌گویند که اقتصاد مقاومتی بدون ایمان، پوچ است (خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۱/۱).

در مجموع تعامل سه‌گانه عدالت، استقلال و معنویت در حکمرانی قرآنی، نه یک نظریه انتزاعی که الگویی کاربردی است که جمهوری اسلامی را در برابر چالش‌هایی چون تحریم‌ها و جنگ نرم مقاوم ساخته است. این پژوهش نشان می‌دهد که تلفیق این سه هدف، تنها راه حفظ هویت اسلامی در جهان چندقطبی امروز است.

در مدل حکمرانی قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای، عدالت، استقلال و معنویت یک نظام هم‌افزا و یکپارچه می‌سازند که بنیادهای نظری و عملی سیاست اسلامی را تشکیل می‌دهد. معنویت به‌عنوان محور اصلی، سایر مؤلفه‌ها را از انحراف و ابزارگرایی حفظ می‌کند. به این ترتیب، سیاست اسلامی نه به سیاست قدرت، بلکه به سیاست تقرب و خدمت بدل می‌شود که هم مشروعیت دینی و هم کارآمدی سیاسی را توأمان داراست.

مجموع مطالب فوق در قالب مدل حکمرانی اسلامی مبتنی بر سه‌گانه عدالت، استقلال و معنویت بر اساس اندیشه قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای به‌صورت نمودار زیر ترسیم می‌شود.

نمودار شماره (۱): مدل مفهومی پژوهش

این مدل نشان می‌دهد حکمرانی قرآنی بدون هماهنگی این سه رکن، ناتمام است و تنها در پرتو رهبری دینی مبتنی بر اجتهاد پویا تحقق می‌یابد.

۱- رویکرد پژوهش: این پژوهش با رویکرد کیفی^۱ انجام شده است، زیرا هدف آن درک عمیق مفاهیم «عدالت، استقلال و معنویت» در اندیشه قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای و تحلیل تعامل این سه مفهوم در حکمرانی اسلامی است. رویکرد کیفی به پژوهشگر امکان می‌دهد تا با واکاوی لایه‌های معنایی متون دینی و سیاسی، به تفسیری نظام‌مند از اهداف سیاست اسلامی دست یابد. این رویکرد برای پژوهش‌هایی که به دنبال کشف ارتباطات پنهان و بافتاری مفاهیم در متون هستند، مناسب است (Denzin & Lincoln, 2018: 49).

۲- روش پژوهش: از روش تحلیل محتوای کیفی^۲ استفاده شده است، زیرا این روش امکان استخراج مضامین و الگوهای موجود در بیانات، خطبه‌ها و تفاسیر قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای را فراهم می‌کند. تحلیل محتوای کیفی به‌عنوان یک روش تفسیری، به پژوهشگر اجازه می‌دهد تا داده‌های متنی را در چارچوب مفاهیم قرآنی و اندیشه سیاسی تحلیل کند (Krippendorff, 2018: 251).

۳- شیوه گردآوری داده‌ها: الف) منابع داده: بیانات آیت‌الله خامنه‌ای از پایگاه‌های معتبر (<https://farsi.khamenei.ir>)، کتاب‌ها و مقالات منتشرشده مرتبط با موضوع، آیات مرتبط با سه مفهوم عدالت، استقلال و معنویت با اولویت داده‌های ثانویه. ب) فرآیند گردآوری: ۱. جستجوی کلیدواژه‌های «عدالت»، «استقلال» و «معنویت» در پایگاه داده‌های مرتبط. ۲. انتخاب نمونه‌های هدفمند از بیاناتی که به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم به این سه مفهوم پرداخته‌اند. ۳. ثبت داده‌ها در قالب متن و سازماندهی آن‌ها در نرم‌افزارهای مدیریت داده‌های کیفی مانند MAXQDA.

۴- روش تحلیل داده‌ها: داده‌ها با استفاده از تحلیل مضمون^۳ و بر اساس مدل براون و کلارک^۴ (۲۰۰۶) در سه سطح تحلیل شدند: ۱. مضامین پایه: شناسایی واحدهای معنایی کوچک و کدگذاری اولیه؛ ۲. مضامین سازمان‌دهنده: دسته‌بندی کدهای اولیه در مفاهیم کلان‌تر؛ ۳. مضامین فراگیر: یکپارچه‌سازی مفاهیم کلان در قالب مفاهیم هسته‌ای پژوهش. براون و کلارک معتقدند «مضمون بیانگر اطلاعات مهمی درباره داده‌ها و پرسش‌های پژوهش است و تا حدی معنی و مفهوم الگوی موجود در مجموعه‌ای از داده‌ها را نشان می‌دهد» (Braun and Clarke, 2006: 75). شناخت مضمون یا تم^۵ یکی از مهم‌ترین و حساس‌ترین مراحل در پژوهش‌های کیفی است و به عبارتی، قلب تحلیل مضمون است. تحلیل مضمون را می‌توان در اکثر روش‌های کیفی به کار گرفت. تحلیلی مضمون یک راهبرد تقلیل و تحلیل داده‌هاست که توسط آن داده‌های کیفی تقسیم‌بندی، طبقه‌بندی، تلخیص و بازسازی می‌گردند. تحلیل مضمون اصولاً یک راهبرد توصیفی است که یافتن الگوها و مفاهیم مهم را از درون مجموعه داده‌های کیفی تسهیل می‌نماید (Given, 2008: 71).

یکی از روش‌های انجام تحلیل مضمون، شبکه مضامین^۶ است که در این تحقیق استفاده شده است. شبکه مضامین روش مناسبی در تحلیل مضمون است که «آتراید- استیرلینگ»^۷ آن را توسعه داده است. آنچه شبکه مضامین عرضه می‌کند نقش‌های شبیه تارنما به‌مثابه اصل سازمان‌دهنده و روش نمایش است. شبکه مضامین بر اساس روندی مشخص، پایین‌ترین سطح قضایای پدیده را از متن بیرون می‌کشد (مضامین پایه)^۸؛ سپس با دسته‌بندی این مضامین پایه‌ای و تلخیص آن‌ها به

-
1. Qualitative approach
 2. Qualitative content analysis method
 3. Thematic Analysis
 4. Brown and Clark model
 5. Theme
 1. Thematic Network
 2. Attride - Stirling
 3. basic themes

اصول مجردتر و انتزاعی‌تر دست پیدا می‌کند (مضامین سازمان دهنده)^۱؛ در قدم سوم این مضامین عالی در قالب استعاره‌های اساسی گنجانده شده و به صورت مضامین حاکم بر کل متن در می‌آیند (مضامین فراگیر)^۲ (Attride-Stirling, 2001: 388)؛ سپس این مضامین به صورت نقشه‌های شبکه تارنما، رسم و مضامین برجسته هر یک از این سه سطح همراه با روابط میان آن‌ها نشان داده می‌شود. در این نوع تحلیل سعی بر این است که از مضامین پایه‌ای که آشکار و مصرح هستند به سوی مضامین انتزاعی‌تر و کلی‌تر حرکت شود تا به مضمون (مضامین) اصلی متن دست پیدا کنیم.

۵- **اعتبارسنجی و پایایی پژوهش:** الف) اعتبارسنجی: استفاده از منابع متنوع (متون دینی، اسناد عملی، نظرات کارشناسان) برای اطمینان از صحت نتایج و ارائه نتایج تحلیل به اساتید حوزه علوم سیاسی و الهیات برای دریافت بازخورد. ب) پایایی: استفاده از یک چارچوب کدگذاری ثابت برای تمام داده‌ها و توصیف گام‌به‌گام فرآیند پژوهش به گونه‌ای که امکان تکرارپذیری فراهم شود.

در مجموع، روش‌شناسی این پژوهش با استفاده از رویکرد کیفی و تحلیل محتوای کیفی به پژوهشگر این امکان را می‌دهد که سه گانه عدالت، استقلال و معنویت را در حکمرانی قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای شفاف‌سازی کرده و تأثیر آن‌ها بر سیاست‌های حکومتی و ساختار اجتماعی را تحلیل کند.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش در دو بخش توصیف و تحلیل نتایج ارائه خواهد شد. این یافته‌ها به تحلیل مفهومی سه گانه اهداف سیاست اسلامی در حکمرانی قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای (دام‌الله) مبتنی بر عدالت، استقلال و معنویت پرداخته و ارتباط آن‌ها را با ساختار اجتماعی و سیاسی حکمرانی اسلامی روشن می‌کند.

۱- توصیف یافته‌ها: در این پژوهش، با تحلیل محتوای متون آیت‌الله خامنه‌ای، سه گانه اهداف سیاست اسلامی در حکمرانی

قرآنی که عبارت‌اند از عدالت، استقلال و معنویت شناسایی و مورد بررسی قرار گرفت.

الف) عدالت: عدالت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان محور حکمرانی قرآنی، فراتر از توزیع منابع مادی، به معنای ایجاد «قسط» در تمام سطوح اجتماعی-اقتصادی است. این مفهوم با استناد به آیاتی مانند «اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى» (مائده: ۸) و تجلی عملی در سیاست‌هایی مانند اقتصاد مقاومتی، بازتعریف می‌شود.

در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، عدالت به عنوان اصل بنیادین حکمرانی اسلامی مطرح شده است. ایشان عدالت را به طور خاص در سه حوزه اجتماعی، اقتصادی و قضائی تحلیل می‌کنند. عدالت اجتماعی به معنای توزیع عادلانه فرصت‌ها، منابع و حقوق در جامعه است که می‌بایست در تمام سطوح حکومتی و اجرایی به درستی پیاده‌سازی شود. در این راستا، عدالت اقتصادی به عنوان رفع فقر و نابرابری‌های اقتصادی در اولویت قرار دارد. همچنین، عدالت قضائی در راستای برقراری عدالت در نظام قضائی و تضمین حقوق شهروندان در برابر قانون مورد تأکید قرار گرفته است (واعظی، ۱۳۹۰).

جدول شماره (۲): مضامین عدالت در حکمرانی قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای (دام‌الله)

مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده	مضمون فراگیر
حمایت از محرومان (طرح‌های مسکن مهر، یارانه معیشتی)	عدالت	اهداف سیاست اسلامی در حکمرانی قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای (دام‌الله)
اقتصاد مقاومتی (تأکید بر تولید داخلی و کاهش وابستگی به نفت)		
مبارزه با فساد (تشکیل سازمان بازرسی کل کشور)		

		تأمین نیازهای پایه (آموزش و درمان رایگان)
		توسعه مناطق محروم (برنامه‌های عمرانی در استان‌های کمتربرخوردار)

جدول شماره (۲) نشان می‌دهد که مضامین پایه مانند «حمایت از محرومان» و «توسعه مناطق محروم»، نشان‌دهنده تمرکز اندیشه رهبری بر رفع تبعیض ساختاری است. مضامین سازمان‌دهنده که همان عدالت است، چارچوبی برای تحقق «قسط قرآنی» ارائه می‌دهند. مضمون فراگیر نشان می‌دهد عدالت در حکمرانی قرآنی، نه یک شعار که «فریضه الهی» است که در سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ و برنامه‌های اقتصاد مقاومتی تجلی یافته است.

عدالت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، فراتر از توزیع منابع، به معنای ایجاد «قسط» (توازن الهی) در تمام سطوح جامعه است. این مفهوم با محوریت آیاتی مانند «لَيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ»، در سیاست‌هایی مانند اقتصاد مقاومتی و طرح مسکن مهر تجلی یافته است.

ب) استقلال: استقلال در گفتمان آیت‌الله خامنه‌ای، به مثابه «عزت اسلامی» تعریف می‌شود که با نفی سلطه خارجی و تکیه بر توانمندی‌های داخلی محقق می‌گردد. این مفهوم با آیه «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ سَبِيلًا» (نساء: ۱۴۱) پیوند خورده است. استقلال یکی دیگر از ارکان اساسی در حکمرانی اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای است. ایشان استقلال را نه تنها در عرصه‌های سیاسی و اقتصادی، بلکه در فرهنگ و هویت ملی نیز مورد توجه قرار داده‌اند. استقلال سیاسی به معنای قطع وابستگی به کشورهای بیگانه و استقلال اقتصادی به معنای خودکفایی و کاهش وابستگی به خارج است. در این زمینه، آیت‌الله خامنه‌ای به‌ویژه بر حفظ استقلال فرهنگی تأکید دارند تا هویت اسلامی و فرهنگی جامعه ایرانی در برابر تهاجمات فرهنگی جهانی حفظ شود (محمدی و نادری، ۱۳۹۷: ۷۲).

جدول شماره (۳): مضامین استقلال در حکمرانی قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای (دام‌ظله)

مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
مقاومت در برابر تحریم‌ها (سیاست هسته‌ای، توسعه موشکی)	استقلال	اهداف سیاست اسلامی در حکمرانی قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای (دام‌ظله)
خودکفایی علمی (پیشرفت در فناوری نانو و زیست‌فناوری)		
نفی سلطه خارجی (عدم پذیرش فشارهای غرب در مذاکرات بین‌المللی)		
حفظ هویت فرهنگی (مقابله با تهاجم فرهنگی غرب)		
دیپلماسی فعال (عضویت در سازمان همکاری شانگهای)		

جدول شماره (۳) نشان می‌دهد که مضامین پایه مانند «مقاومت در برابر تحریم‌ها» و «توسعه موشکی»، بازتابی از شعار «ما می‌توانیم» در گفتمان رهبری است. مضامین سازمان‌دهنده یعنی «استقلال»، الگویی برای تعامل با جهان خارج بدون وابستگی ارائه می‌دهد. مضمون فراگیر تأکید می‌کند که استقلال، شرط بقای امت اسلامی در برابر نظام سلطه است. استقلال در گفتمان رهبری، به معنای «عزت اسلامی» و نفی هرگونه سلطه‌پذیری است. این مفهوم با استناد به آیه «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ سَبِيلًا»، در پیشرفت‌های هسته‌ای و دیپلماسی فعال متجلی شده است.

ج) معنویت: معنویت در حکمرانی قرآنی، جوهره سیاست اسلامی است که آن را از «قدرت‌طلبی» به «عبادت جمعی» تبدیل می‌کند. این مفهوم با آیه «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (ذاریات: ۵۶) گره خورده است.

معنویت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان رکن اصلی حکمرانی اسلامی مطرح است. این بُعد از حکمرانی به‌ویژه در ارتباط با تأسیس جامعه‌ای اسلامی و پیاده‌سازی ارزش‌های دینی در سیاست‌ها و تصمیمات حکومتی مورد تأکید قرار می‌گیرد. ایشان اعتقاد دارند که حکمرانی باید نه تنها به دنیای مادی بلکه به جنبه‌های معنوی انسان نیز توجه داشته باشد. معنویت به‌عنوان

هدایت‌گر رفتارهای فردی و اجتماعی در جامعه اسلامی باید در تمامی سیاست‌ها و تدابیر حکومتی انعکاس یابد (موسوی و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۱۸).

جدول شماره (۴): مضامین معنویت در حکمرانی قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای (دام‌ظله)

مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
اخلاق حکمرانی (تقوا در مدیریت، شفافیت مالی)	معنویت	اهداف سیاست اسلامی در حکمرانی قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای (دام‌ظله)
جهاد مدیریتی (تلاش خالصانه در خدمت‌رسانی)		
تقوا در سیاست (پاسخگویی به خداوند در تصمیم‌گیری)		
ترویج ارزش‌های دینی (احیای نماز جمعه، مراسم محرم)		
مبارزه با فساد اداری (تشکیل دادگاه‌های ویژه مالی)		

جدول شماره (۴) نشان می‌دهد که مضامین پایه مانند «جهاد مدیریتی»، نشان‌دهنده تأکید رهبری بر نیت خالص در خدمت‌رسانی است. مضامین سازمان‌دهنده یعنی «معنویت»، تضمین‌کننده مشروعیت الهی نظام است. مضمون فراگیر بیان می‌کند که معنویت، سیاست را از سطح مدیریت مادی به «سلوک الهی» ارتقا می‌دهد.

معنویت در حکمرانی قرآنی، سیاست را به «عبادتی جمعی» تبدیل می‌کند. این مفهوم با تأکید بر آیاتی مانند «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ»، در اخلاق حکمرانی و جهاد مدیریتی نمود یافته است.

این یافته‌ها نشان می‌دهند که سه‌گانه عدالت، استقلال و معنویت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، نه تنها اهدافی مجزا که حلقه‌های به‌هم‌پیوسته یک نظام حکمرانی الهی هستند که فقدان هر یک، انحراف نظام را در پی دارد.

۲- تحلیل نتایج: بر اساس تحلیل محتوای اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای، عدالت نه تنها به معنای توزیع عادلانه منابع اقتصادی و اجتماعی بلکه به‌عنوان یک اصل بنیادین در نظام حکومتی اسلامی است که باید در تمامی ابعاد حکمرانی مورد توجه قرار گیرد. آیت‌الله خامنه‌ای تأکید دارند که دولت اسلامی باید بسترهای لازم را برای تحقق عدالت در تمام سطوح فراهم کند و از ایجاد نابرابری‌ها جلوگیری نماید. از منظر ایشان، عدالت اجتماعی و اقتصادی در کنار عدالت قضائی، تمامی اقشار جامعه را تحت حمایت قرار داده و باعث تقویت همبستگی اجتماعی می‌شود. در این راستا، نظریه‌پردازی ایشان درباره عدالت نشان‌دهنده تأکید بر مفاهیم قرآنی مانند «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ» (نحل: ۹۰) است که به‌طور مستقیم عدالت را در تعاملات انسانی و حکومتی می‌داند.

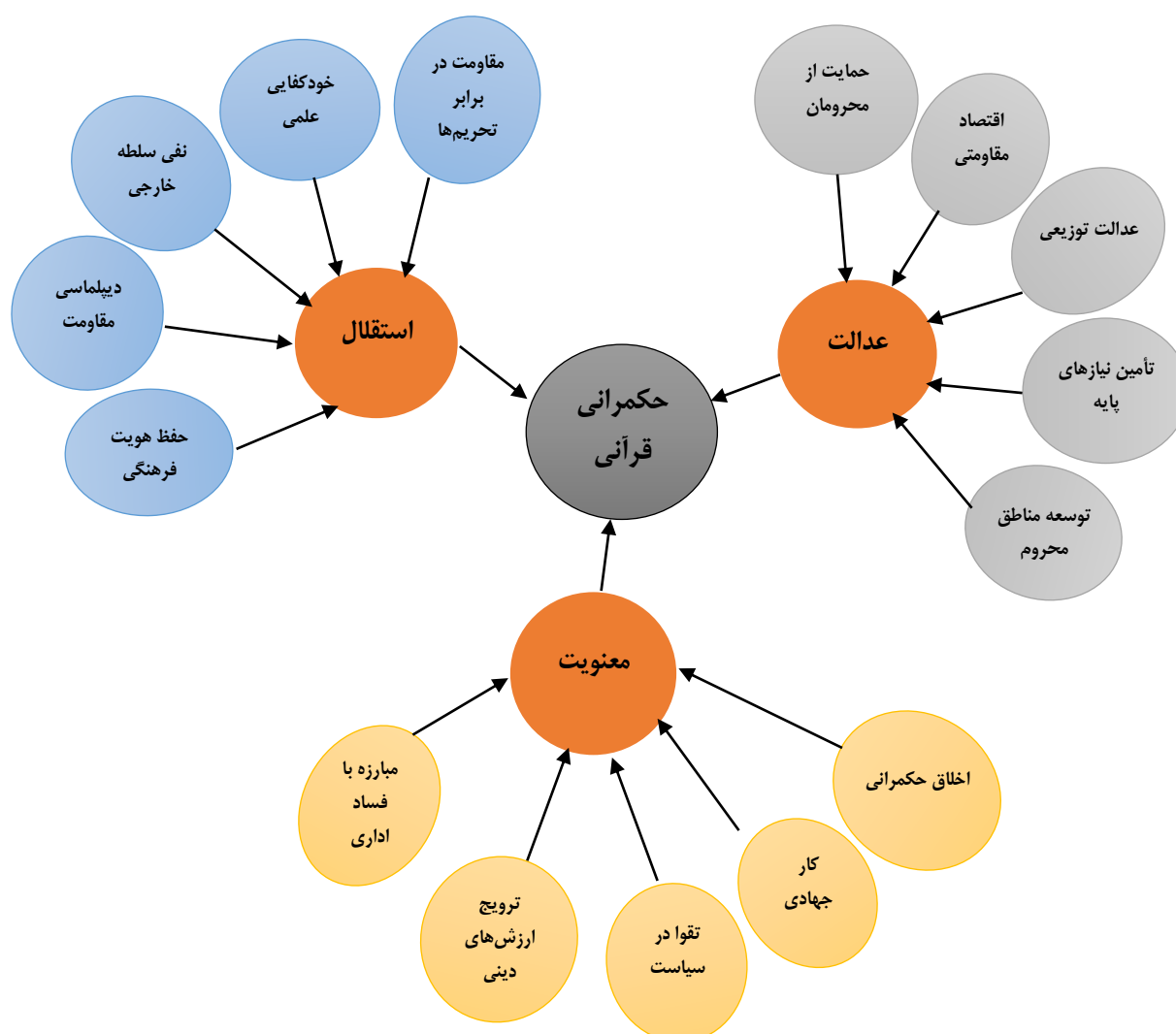
آیت‌الله خامنه‌ای در تحلیل استقلال بر اهمیت استقلال اقتصادی، سیاسی و فرهنگی تأکید دارند. ایشان معتقدند که استقلال به معنای آزادی از نفوذهای خارجی و تصمیم‌گیری مستقل در امور داخلی کشور است. از منظر ایشان، تحقق استقلال اقتصادی نیازمند کاهش وابستگی به منابع و فن‌آوری‌های خارجی است و همچنین تقویت صنعت داخلی و فناوری‌های بومی را در اولویت قرار می‌دهد. این استقلال اقتصادی باید در راستای ایجاد عدالت اجتماعی و رفع فقر و نابرابری‌های اقتصادی باشد. همچنین، استقلال فرهنگی در مقابل تهاجمات فرهنگی غربی به‌عنوان یکی از ارکان حفظ هویت اسلامی و ملی کشور بسیار مهم است.

معنویت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان ارکان اصلی حکمرانی اسلامی مطرح است. ایشان تأکید دارند که حکومت اسلامی باید نه تنها به اهداف دنیوی بلکه به اهداف معنوی نیز توجه داشته باشد و جامعه را به سوی کمال انسانی و تعالی روحی هدایت کند. در این زمینه، ایشان همواره بر اهمیت پیاده‌سازی اصول اخلاقی و دینی در تصمیمات حکومتی تأکید دارند و معتقدند که سیاست‌های حکومتی باید به‌گونه‌ای طراحی شوند که انسان‌ها را به سوی رشد معنوی و اخلاقی هدایت کنند. این

نگاه به معنویت با آموزه‌های قرآنی مانند «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ» (لقمان: ۸) پیوند دارد که بیانگر اهمیت تحقق معنویت در جامعه اسلامی است.

در مجموع یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که آیت‌الله خامنه‌ای در حکمرانی قرآنی خود، سه‌گانه عدالت، استقلال و معنویت را به‌طور هم‌زمان و در تعامل با یکدیگر قرار داده‌اند. این سه‌گانه به‌عنوان اهداف اساسی در سیاست‌گذاری‌های حکومتی در سطح اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی عمل می‌کنند و تأکید بر اخلاق، عدالت و خودکفایی را در ساختار حکمرانی جمهوری اسلامی ایران ارتقا می‌دهند.

مجموع مطالب فوق در قالب شکل زیر به‌صورت شبکه مضامین مرتبط با عدالت، استقلال و معنویت؛ سه‌گانه اهداف سیاست اسلامی در حکمرانی قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای (دام‌ظله) ترسیم شده است.

شکل شماره (۱): شبکه مضامین مرتبط با اهداف سیاست اسلامی در حکمرانی قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای (دام‌ظله)

حکمرانی قرآنی به‌عنوان هدف نهایی، بر پایه سه رکن عدالت، استقلال و معنویت استوار است. هر سه رکن در تعاملی دوسویه، یکدیگر را تقویت می‌کنند. مثلاً عدالت (حمایت از محرومان) بدون استقلال (خودکفایی) ممکن نیست و استقلال بدون معنویت (اخلاق حکمرانی) به استبداد می‌انجامد. این شبکه مضامین، الگوی یکپارچه آیت‌الله خامنه‌ای را در حکمرانی قرآنی به تصویر می‌کشد که می‌تواند مبنایی برای طراحی مدل‌های سیاستی و پژوهش‌های آتی باشد.

نتیجه‌گیری

حکمرانی قرآنی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، الگویی جامع و یکپارچه است که سه هدف کلیدی عدالت، استقلال و معنویت را به‌عنوان ارکان تفکیک‌ناپذیر خود معرفی می‌کند. این سه مفهوم، نه تنها در تقابل با پارادایم‌های مسلط غربی مانند لیبرالیسم و سکولاریسم قرار می‌گیرند، بلکه راهکاری بدیل برای عبور از بحران‌های حکمرانی در جهان معاصر ارائه می‌دهند.

عدالت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای فراتر از توزیع منابع مادی، به معنای ایجاد قسط در تمام سطوح حیات فردی و اجتماعی است. ایشان با استناد به آیه «لَيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ» (حدید: ۲۵)، عدالت را هدف غایی پیامبران و اساس حکمرانی اسلامی می‌دانند. مصادیق عملی این مفهوم در سیاست‌هایی مانند اقتصاد مقاومتی، حمایت از محرومان و مبارزه با فساد اداری تجلی یافته است. برای نمونه، طرح مسکن مهر با هدف تأمین عدالت مسکن برای اقشار کم‌درآمد، هرچند با چالش‌هایی همراه بود، اما گامی بلند در راستای کاهش شکاف طبقاتی محسوب می‌شود. عدالت در این چارچوب، نه یک شعار سیاسی که فریضه‌ای دینی است که مشروعیت نظام را در گرو تحقق آن می‌داند.

استقلال در منظومه فکری رهبری، به مثابه نفی هرگونه سلطه‌پذیری و تکیه بر توانمندی‌های داخلی تعریف می‌شود. این مفهوم با آیه «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (نساء: ۱۴۱) گره خورده و در قالب دیپلماسی مقاومتی، خودکفایی علمی و توسعه فناوری‌های دفاعی پیگیری شده است. نمونه بارز این رویکرد، پیشرفت‌های هسته‌ای ایران است که علیرغم تحریم‌های شدید، با تکیه بر روحیه جهادی و دانش داخلی محقق شد. آیت‌الله خامنه‌ای تأکید می‌کنند که ملتی که وابسته باشد، عزت ندارد. استقلال در این دیدگاه، نه انزوا که همکاری‌های چندجانبه مبتنی بر احترام متقابل را شامل می‌شود، همان گونه که عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای نشان‌دهنده تعامل هوشمندانه با جهان خارج، بدون وابستگی است. معنویت در حکمرانی قرآنی، جوهره‌ای است که سیاست را از قدرت‌طلبی مادی به عبادتی جمعی تبدیل می‌کند. این مفهوم با استناد به آیه «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (ذاریات: ۵۶)، هدف آفرینش را درگرو اتصال سیاست به عبودیت می‌داند. مصادیقی مانند اخلاق حکمرانی، تقوا در تصمیم‌گیری و جهاد مدیریتی، نشان می‌دهند که معنویت، ضامن سلامت نظام سیاسی است. برای مثال، تأکید رهبری بر «کار جهادی» به‌عنوان تلاشی خالصانه در خدمت‌رسانی، الهام‌بخش برنامه‌هایی مانند «پوشش کمک‌های مؤمنانه» در دوران کرونا شد. معنویت در این چارچوب، ضدفساد درونی است که با تقویت ایمان، از انحراف نظام جلوگیری می‌کند.

نوآوری این پژوهش، کشف تعامل دیالکتیکی میان عدالت، استقلال و معنویت است که فقدان هر یک، نظام سیاسی را به انحراف می‌کشاند: عدالت بدون استقلال باعث وابستگی به نهادهای مالی جهانی و شکست برنامه‌های تعدیل ساختاری می‌شود. استقلال بدون معنویت باعث تبدیل قدرت به استبداد و فساد اداری می‌شود. معنویت بدون عدالت باعث رهبانیتی بی‌ثمر که پاسخگوی نیازهای مادی جامعه نیست، می‌شود. این سه رکن در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، حلقه‌های به هم پیوسته یک زنجیره الهی هستند که در قالب «نظام ولایی» تحقق می‌یابند. برای نمونه، سیاست هسته‌ای ایران تقاطعی از استقلال (فناوری داخلی)، عدالت (حق برخورداری از پیشرفت) و معنویت (پایداری در راه حق) است. این الگو نشان می‌دهد که حکمرانی قرآنی، نه یک نظریه انتزاعی که الگویی کاربردی برای پاسخگویی به چالش‌هایی مانند تحریم‌ها، نابرابری و جنگ نرم است.

علیرغم دستاوردهای چشمگیر، اجرای کامل این مدل با موانعی روبه‌روست: تحریم‌های ظالمانه که اجرای عدالت توزیعی را دشوار می‌سازد، تهاجم فرهنگی غرب که هویت اسلامی را تهدید می‌کند. فساد اداری که همچنان به‌عنوان عاملی بازدارنده عمل می‌کند. با این حال، مقاومت در برابر این چالش‌ها، به تقویت گفتمان عزت اسلامی انجامیده است.

در مجموع حکمرانی قرآنی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، پاسخی الهی-انسانی به بحران‌های جهان معاصر است. این مدل با تلفیق عدالت، استقلال و معنویت، نه تنها مشروعیت داخلی نظام را تضمین می‌کند، بلکه به عنوان الگویی برای احیای تمدن اسلامی در عصر حاضر عمل می‌نماید. تحقق این آرمان، نیازمند عزمی جهادی، اجتهادی پویا و مشارکت هوشمندانه امت اسلامی است.

کتابنامه

• قرآن کریم، ترجمه الهی قمشه‌ای.

۱. افروغ، عماد (۱۳۹۰)، «پیش‌فرض‌ها و رویکردهای نظری عدالت اجتماعی»، **مجموعه مقالات نشست اندیشه‌های راهبردی** با موضوع عدالت، به نشانی <https://farsi.khamenei.ir/others-article?id=24952>
۲. باقری دولت‌آبادی، علی و کمالی زاده، محمد (۱۳۰۰)، «مبانی نظری و شاخص‌های «جامعه اسلامی» در اندیشه سیاسی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)»، **فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی**، سال دوم، شماره ۱.
۳. حسینی زاده، سید عبدالرسول (۱۴۰۲)، «تبیین مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی با رویکرد تحلیلی قرآنی- روائی از نگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای دامت برکاته»، **دو فصلنامه مطالعات فرهنگی قرآن**، سال اول، شماره ۱.
۴. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷)، **طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن**، تهران: صهبا.
۵. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۸)، پیام به نمایندگان مجلس شورای اسلامی و ملت ایران، ۱۳۶۸/۰۷/۱۹.
۶. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۰)، بیانات.
۷. خدابخشی، امین (۱۳۹۹)، «اندیشه وابستگی در نگاه رهبری؛ ریشه‌ها، پیامدها و راهکارها»، **سایت مرکز اسناد انقلاب اسلامی**، به نشانی <https://irdc.ir/fa/news/6365>
۸. سهرابی، رحمت‌الله (۱۴۰۲)، «استخراج مبانی حکمرانی قرآنی با محوریت رویکرد جدید تفسیر سوره جمعه در اندیشه حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)»، **فصلنامه پژوهش‌نامه فقه و علوم اسلامی**، سال دوم، شماره ۶.
۹. شاکرنژاد، احمد (۱۴۰۲)، «معنویت از دیدگاه آیت‌الله العظمی خامنه‌ای»، **فصلنامه ره‌توشه**، شماره ۱۴.
۱۰. شاهی، غفار (۱۳۸۳)، «توحید و حکومت دینی»، **فصلنامه حکومت اسلامی**، سال نهم، شماره ۱.
۱۱. عابدی گناباد، رضا و همکاران (۱۴۰۳)، «جایگاه «استقلال‌گرایی» در «گفتمان انقلاب اسلامی» و تأثیر آن بر خرده گفتمان «اقتصاد مقاومتی»»، **فصلنامه گفتمان فرهنگی انقلاب اسلامی**، سال اول، شماره ۱.
۱۲. علیدوست ابرقویی، علی اصغر (۱۴۰۲)، «احکام و قضایای حکمرانی در دیدگاه تفسیری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) بر اساس تفسیر سوره منافقون»، **فصلنامه پژوهش‌نامه فقه و علوم اسلامی**، سال دوم، شماره ۶.
۱۳. فوزی، یحیی (۱۳۹۳)، «عدالت در اندیشه سیاسی اسلام: مفهوم‌شناسی و راهبردها»، **فصلنامه اندیشه سیاسی در اسلام**، سال اول، شماره ۱.
۱۴. قهرمان، میثم و طبیبی، پیام (۱۴۰۳)، «تبیین مفهوم عدالت در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای»، **فصلنامه مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی**، سال دوم، شماره ۸.
۱۵. کنگرانی فراهانی، وحید و سبحانی، اسرافیل (۱۴۰۰) «حکومت اسلامی، اخلاق و معنویت با نگاهی به بیانیه گام دوم»، **فصلنامه مطالعات اندیشه معاصر مسلمین**، سال هفتم، شماره ۱۴.
۱۶. محمدی، خدیجه و نادری، مهدی (۱۳۹۷)، «ماهیت و ارکان دولت اسلامی در دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای»، **فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی**، سال دوازدهم، شماره ۴۲.
۱۷. محمدی، محمدعلی (۱۳۹۸)، «تقویت حکومت اسلامی بر اساس مؤلفه‌های قرآنی در اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای»، **فصلنامه حکومت اسلامی**، سال بیست و چهارم، شماره ۲.

۱۸. مهدی پور، آسیه (۱۴۰۱)، «تحلیل مضمون جهاد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای»، **فصلنامه علوم سیاسی**، سال بیست و پنجم، شماره ۹۷.

۱۹. مهدیان، محسن (۱۳۹۹)، «رابطه عدالت و مردم‌سالاری؛ چرا در عدالت عقیم؟»، <https://farsi.khamenei.ir/others-note?id=45881>

۲۰. موسوی، سید هادی و همکاران (۱۴۰۲)، «ماهیت و نقش معنویت در تمدن نوین اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای»، **فصلنامه مطالعات بنیادین تمدن نوین اسلامی**، سال ششم، شماره ۲.

۲۱. واعظی، احمد (۱۳۹۰)، «بررسی عدالت» در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، <https://farsi.khamenei.ir/others-note?id=12797>

22. Attride-Stirling, Jennifer (2001), "Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative, Research", **Qualitative Research**, Vol. 1, No. 3.
23. Braun, Virginia and Clarke, Victoria (2006), "Using thematic analysis in psychology", **Qualitative Research in Psychology**, Vol. 3, No. 2.
24. Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (Eds.). (2018), **The SAGE Handbook of Qualitative Research** (5th ed.), Los Angeles, CA: SAGE Publications.
25. Given, L. M. (2008), **the sage encyclopedia of qualitative Methods**. Vol. 1-2, California: Sage.
26. Krippendorff, Klaus (2018), **Content Analysis: An Introduction to Its Methodology** (4th ed.), Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
27. Stiglitz, J. (2002), **Globalization and Its Discontents**, W.W. Norton & Company.

Justice, Independence, and Spirituality; The Triad of Goals of Islamic Politics in the Quranic Governance of Ayatollah Khamenei

Ali Moradi Bahmaei¹

Abstract

In the contemporary world, political systems are faced with challenges such as social inequalities, dependence on arrogant powers, and a crisis of spirituality. In the meantime, Ayatollah Khamenei's political thought, relying on the Holy Quran, proposes three key goals of justice, independence, and spirituality as the foundations of Islamic governance. The aim of this article is to analyze Ayatollah Khamenei's Quran-centered reading of the triad of justice, independence, and spirituality as the goals of Islamic politics and to explain the interaction of these concepts within the framework of Sharia-based governance. This research was conducted with a qualitative approach and using the qualitative content analysis method. The data were collected by examining Ayatollah Khamenei's Quranic statements and interpretations. Data analysis was conducted by analyzing themes at three levels: basic themes, organizing themes, and comprehensive themes. The research findings show that justice in Ayatollah Khamenei's thought, beyond the distribution of resources, means "creating balance at all individual and social levels." Independence is defined as "rejecting any subjugation" and relying on internal capabilities. Spirituality is the essence of Islamic governance, which transforms politics into "collective worship" and is manifested in concepts such as "managerial jihad" and "political piety." These three goals, in a dialectical interaction, form an integrated model: a just society is the basis for independence, and independence tends to deviate without spirituality.

Keywords: justice, independence, spirituality, Quranic governance, Ayatollah Khamenei.